

ראיון עם Izaak Halber (שדלץ-1992) – תמלול

הסבר:

- טקסט באותיות מודגשות – שאלות והערות של המראיין Edward Kopówka
- טקסט בסוגריים מרובעים – הערות של מכיני התמלול

סיפרת שבזמן המלחמה עבדת בשדה תעופה צבאי.

כן, בשכונת Nowe Siedlce.

בעבודה כפויה?

במחנה עבודה.

מחנה עבודה?

כן, ב... אחרי שחיסלו את הגטו, לקחו את הצעירים שיבצעו עבורם עבודות. הם בחרו חלק מהאנשים והקימו כוח עבודה.

אחרי חיסול הגטו?

הם שלחו משם אנשים. לפני כן עבדתי במחנות אחרים. הייתה חברה בשם Reckmann. היה Bauzug על מסילת הרכבת, היה מכרה חצץ. אנחנו עבדנו שם. הם נתנו כרטיסים כאלה. שלחו אנשים לבצע כל מיני עבודות.

אבל אתה הצלחת לברוח? איכשהו.

אחי [Abram – MH] עבד כמכונאי במשטרה פלילית [Kriminalpolizei, קריפון]. ברחוב Floriańska. היו להם בתי מלאכה ליד בית ספר תיכון PRUS. והוא עבד שם. כשהם הוציאו... הם אמרו לאנשים, נניח מתחת לגיל 40, להתאסף בשורה. אם היה לך Ausweis, נירות כלשהם... אחי הראה להם Asweis של הקריפו. הם אמרו לו לזוז ימינה. אם אמרו לך לזוז שמאלה... הם הכו את אחי הגדול [Jakub] מול עיני בצורה נוראית. כל-כך הרבה דם... [Jakub נספה בטרבלינקה] אני לא מסוגל לדבר על זה. אתה מבין, הם השאירו אותנו... סמוך לצלב האדום. ברחוב הראשון במאי.

רחוב הראשון במאי?

שירותי החירום.

הבנתי.

בזמן המלחמה היה שם בית חולים יהודי. אז הם השאירו אותנו שם. בערב... בבוקר הם כבר לקחו אותי לעבוד. הם שלחו אותי ל... Nowe Siedlce, לשדה התעופה. היה שם צריף, כולנו נכנסנו אליו. מאוחר יותר שמעתי שאחי... שמעתי שלקחו את אחי בחזרה לקריפו. החזירו אותו לעבודה. סוכן הביא אותו לשם. הוא ישן במוסך, בתוך מכונית במשך כמה לילות. עד שהמפקד הפעיל את הקשרים שלו והביא לו...

.Ausweis

כן. הוא עבד ברחוב Sienkiewicz, ליד הקולנוע. היה שם פעם בית קולנוע.

אני יודע.

חדר קטן. הם אישרו לכמה אנשים שעבדו עם הגרמנים להישאר שם, אתה מבין. עשינו כל מיני עבודות בשדה התעופה. בערב ההוא כשהגענו... Goldman גם היה במחנה הזה. אתה מבין, Fabisch. שמעת על Fabisch? הוא היה ראש העיר של שדלץ.

נכון.

הוא הוצא להורג. הוא נכנס... הז'נדרמריה, הגסטפו... הוא היה שיכור. הם הזמינו... היו שם מיטות קומותיים ארוכות מחופות קש. הם אמרו לתת להם את הכול: שעונים, כסף. אם לא – הם יהרגו אותך. אנשים פחדו, כולם שיתפו פעולה. החבאתי את השעון שלי בקש. לא ידעתי אם הם יחפשו שם. הם אספו סל שלם של חפצים. כסף, שעונים. אנשים שהכרתי מסרו את החפצים שלהם. אני לא יודע אם אחרים החביאו דברים.

הייתה שם אישה שעבדה במטבח, שהייתה עוזרת בבית בו גרנו. גר שם שופט והיא הייתה העוזרת שלו. היא עבדה במבטח. היא תמיד נתנה לי מרק סמיך יותר כשראתה אותי. אלו שהיו מאחורי בתור התלוננו שהגישו להם מרק דליל ולי הגישו מרק עשיר. אז חלקתי איתם. חלקתי את המרק הסמיך. אבל לאחר מכן, בערך שבועיים אני חושב, התעוררנו וראינו שגידרו את הצריף שלנו. לא הייתה שם גדר קודם ועכשיו היה שער. כמה אנשים קיבלו עבודה מהגרמנים? 10, 15 אנשים. גם לי נתנו עבודה. גם פולנים עבדו בשדה התעופה הזה. נתקלתי שם במכר... הוא היה השכן שלי. הוא אמר: "אבקש מהגרמני לתת לך עבודה". הם נתנו לי כל מיני עבודות. הוא עבד בצריף. היו שם רהיטים והכל. הוא אמר: "שכב ותנוח". אני אמרתי: "אני צריך לבקש ממך טובה". Ratajczak היה שמו. אני רואה אותו כיום מפעם לפעם. אמרתי: "תוכל לגשת למוסך של קריפו?" "תאמר לאחי להוציא אותי מפה." "הם יחסלו את המקום הזה, הוא מגודר". הוא הלך לשם והעביר את המסר לאחי. אחי התחיל להציק למפקד. הוא סיפר לו את האמת. והוא היה באס אס. מפקד קריפו, שמו היה [Karl – M.H.] Zulauf. אח שלי בכה בפניו. הוא אמר שיש לו רק אח אחד ושהוא רוצה להביא אותו לשם. וזה היה כש... מכונית התקלקלה. משהו נקרע. איך קוראים לזה? במכונת... כשנוהגים...

הקפיצים.

קפיץ נקרע. הוא אמר לו שאני... הוא לא דיבר אמת. הוא אמר לו שגם אני מכונאי. "תביא אותו כדי שיעזור לי, לא אוכל להרים את זה לבד". הוא התקשר למפקד Luftwaffe. הוא אמר לו שאנשיו יגיעו לאסוף אותי, ישלחו אותי לחקירה למשך כמה ימים, שגנבתי משהו. לחקירה. זה היה תרגיל. אני לא ידעתי על זה כלום. ואז הגיע לעבודה Volksdeutsch. פולני שעבר לצד הגרמני. בן-בלייעל. אחר-כך הוא הואשם. הייתי במשפטו. הוא אמר... הם ניגשו אלי והוא צעק. וגם הגרמני צעק: "Verfluchter Jude! גנב!" וכולי. כשעמדתי שם... הם אחזו בי ככה. העבירו אותי דרך שער. במכונת ראיתי אדם שהכרתי, עובד בקריפו. הם לקחו אותי והכניסו אותי למוסך. ישנתי שם שני לילות. אחר כך המפקד השיג עבורי אישור Arbeitsamt. והייתי יחד עם אחי.

היו שם שני אנשים נוספים. יחד איתי ועם אחי – היינו ארבעה. אתה מבין... אתה חייב לעשות משהו. האישה שעבדה שם, המנקה... [Agnieszka Budna, "Jadzia"] בבוקר הייתי מביא לה פחם לקומה השנייה. קרצפתי את הרצפות. רק כדי לעשות משהו. הם נתנו לנו [לתקן] אופניים. השתתפתי במירוצים לפני המלחמה. זה היה... היא ריחמה עלינו. היא הייתה מגיעה לחדר שלנו, אתה יודע, והיינו מדברים. כשהיא הבינה שהמצב מחמיר היא אמרה: "אוכל להחביא אתכם", רק תמצאו דירה קטנה". גרנו ברחוב הראשון במאי [מס' 46], לגברת Sikorska יש שם עכשיו מאפייה. שם גרנו לפני המלחמה.

הגטו היה ריק כשהסתכלנו סביבנו. היא יכלה להשיג דירה בכל מקום שרצתה. היא גרה ברחוב Formiński. אח שלי חיפש איתה דירות. נכנסנו... בפינת רחוב הראשון במאי [מס' 43], היכן שכיום מוכרים וודקה. אתה יודע, למעלה. היא ניגשה למפקד. היא אמרה שהיא מעוניינת למצוא דירה חדשה כי דירתה הנוכחית לא טובה. הוא הרים טלפון ואמר: "תגיע גברת. תנו לה איזו דירה שהיא רוצה". והיא השיגה את הדירה. אני ואח שלי היינו מגיעים לשם. סידרנו אותה וכולי. וכך בנינו לנו מחבוא. היינו צריכים להביא חימר ודברים נוספים. אף אחד לא גר בבית אז בנינו את המחבוא.

עוד היה קיים גטו בפרבר העיר Geşi Borek אחי, [Mejlach] ואבא שלי [Fizsel Froim] נמצאו שם. [האם, Sura Gitla Celnik, נורתה למוות בגטו קודם לכן]. פעם המפקד קרא לאח שלי. אני לא נכנסתי אליו, אח שלי טיפל בהכול. אראה לך תמונה שלו.

הוא עזר לך לצאת מ...?

הוא הוציא אותי. הוא היה מבוגר ממני. אני הייתי הכי צעיר.

ובתמונה הקטנה?

אשתו, אלמנתו [Chana Appel – M.H.].

אשתו?

היא חברה של אשתי [Maria Międzyrzecka – M.H.].

כשסיימתם, אחרי שבניתם את המחבוא...

הבאנו גרזן וכל מיני דברים, ליתר בטחון. היא גנבה אקדחים. כשאנשים היו שוכחים את האקדחים שלהם, היא הייתה לוקחת אותם ומביאה אותם בחשאיות. היינו לוקחים אותם למעלה. היא עברה לכאן מרחוב Formiński.

פעם אחת המפקד קרא לאחי. אחי סיפר לי זאת... לא הייתי שם. הוא אמר... הוא צעד הלוך ושוב עם ידיו מאחורי גבו, ככה. הלוך ושוב. הוא מאוד אהב את אח שלי. כשהוא היה נוסע לŁosice בשביל לקבל אספקה, הוא לקח אותו בתור נהג. הוא מעולם לא לקח מישהו אחר מקריפו, רק את אחי. כשהוא היה מגיע לŁosice... המפקד נכנס, אכל, שתה, אסף כל מיני דברים... והוא דיבר עם ראש הכפר או ראש העיר. ראש הכפר. הוא אמר: "יש שם נהג. תן לו משהו לאכול". ראש הכפר אמר למפקד: "הוא Jude!". הוא צעק עליו בחזרה: "הוא הנהג שלי!". הוא ביקש ממנו לענד סרט על הזרוע. אסור היה עליו לנהוג בלעדי. הוא אמר לו לשבת לשולחן והזמין לו אוכל. הוא גם נתן לו צידה לדרך. הוא אהב את אח שלי. אני לא יודע, הם פשוט הסתדרו. אספר לך בהמשך איך ומדוע הם לקחו אותו. והוא אמר לאח שלי...

המפקד היה באס.אס?

כן. הוא ענד גולגולת. איש גבוה, עם פנים אדומות. והוא אמר... הוא צעד הלוך ושוב בחדר. אח שלי ראה שהוא מתוח. והוא אמר... השעה הייתה עשר בבוקר. והוא אמר לאחי... שהוא קיבל פקודה להסגיר אותנו בשלוש אחר הצהריים, את שני האחים, לגסטפו. גסטפו, פירושו מוות. הוא לא רוצה לשלוח אותנו אל המוות. הוא אמר: "תברחו". המפקד סיכן את עצמו. הוא אמר לאח שלי שאנחנו צריכים לברוח. אחי שאל: "ולאן נלך?". אח שלי סיפר שהציעו להבריח אותו לאיטליה, יחד עם פצועים מהחזית. המפקד אמר: "פתרון טוב, אבל זו רמאות." "טוב אם הייתם יכולים להגיע לשם". אח שלי אמר: "מה עם Geşi Borek?", הוא מלמל שלא כדאי לנו ללכת לשם כי יחסלו אותו תוך כמה ימים. זה היה ב-27 בנובמבר [M.H. – 1942]. רכבנו על אופניים לGeşi Borek, שם החזיקו באבא ובאח שלנו. אמרנו לאח שלנו היכן יוכל למצוא אותנו כאשר יגיע הקץ. לא יכולנו לקחת את אבא שלנו איתנו כי היו לו בעיות בריאות [נספה בטרבלינקה]. אבא שלנו קלט שמשהו לא בסדר. אמרנו לחלק מהצעירים: "שמעו...!", עוד לא הייתה גדר, "תברחו. עומדים לחסל את הגטו". זה היה ב-27 בנובמבר. בימים הראשונים של דצמבר לקחו אותם לטרבלינקה, ומטרבלינקה... הגענו לדירה בליל 27 בנובמבר. נכנסנו לפני שלוש אחר הצהריים. היינו ארבעה. לא יכולת ללכת לבד, כי אם השארת אנשים מאחור הם יכלו להסגיר אותנו. זה לא היה קל. והיא... היא אמרה: "שכולם יבואו הנה, יהיה מה שיהיה". אח שלי לא רשם את הכתובת. במקרה חירום הוא ידע היכן אנו נמצאים. אבא שלי ליווה אותנו לכביש ואמר: "משהו מרגיש לא טוב". "כן, אתה יודע איך זה...". היינו מגיעים לGeşi Borek בכל יום כדי לספר חדשות וכדומה. חלק מהאנשים ברחו. הם חיכו כמה ימים, ראו ששום דבר לא קורה וחזרו. חלק ברחו ולא חזרו, אתה יודע. עלינו למעלה. אחרי שגטו Geşi Borek

חוסל, היינו בטוחים שאח שלנו איננו, כי הוא נלקח לטרבליניקה. אבל אח שלי יחד עם אחרים פרצו את דלת קרון הרכבת. הוא היה נעול בבריח. היה לו... היה לו פלייר. אולי למישהו אחר היה. הם סובבו אותו וסובבו אותו... והצליחו לפתוח את הקרון. אבל אוקראינים ישבו על המדרגות. הם פתחו את הדלתות והתחילו לקפוץ החוצה. זה היה בלילה. כל אחד הלך לכיוון אחר... אח שלי קפץ ב Borki. שמעת על הכפר הזה? בדרך ל Sokotów .

כן, בדרך ל Sokotów .

הוא קפץ מהרכבת והגיע ליער. ברגע שהוא הגיע הכפריים עשו עליו חיפוש ולקחו את כל מה שהיה לו. הוא החביא עוד דברים מאחורי החגורה שלו. הם לקחו את הארנק שלו שהיה בו מעט כסף. נתנו לו ללכת. לא פגעו בו, רק שדדו אותו. הייתה קרה בתחילת דצמבר, לא כמו עכשיו. הוא הלך והלך עד שנתקל בכמה בקתות. אני לא מספר את זה לאף אחד, אתה יודע. הוא נכנס לאחת הבקתות. הכפרי מכניס אותו והכל... ואומר לו: "נכון, מכרת וודקה!" הייתה לנו חנות וודקה היכן שחנות הפרחים קיימת היום [ברחוב Piłsudski M.H.], ליד רחוב Kochanowski. הייתה לנו שם חנות, אראה לך תמונה. "תאכל משהו, בבקשה". הוא הציע לו אוכל וכדומה. אח שלי ראה מישהו משדלץ בבקתה. גם הוא קפץ מהרכבת והגיע לשם.

הם דיברו על מי קפץ מהרכבת וכולי. הוא נשאר שם במשך הלילה והיום למחרת. הוא ביקש מהכפרי לקחת אותו העירה. הוא רצה להגיע אלינו. הוא נתן לכפרי קצת כסף, וזה הסיע אותו דרך היער. הוא שאל: "מדוע אנחנו לא נסעים...?", אחי הכיר את הדרכים, אז הכפרי ענה: "הגרמנים ז'נדרמריה משוטטים כאן. "הדרכים לא טובות, ניסע דרך היער". הם נסעו דרך היער. הוא ראה שחפרו בור באדמה, מתחת לשלג. חפרו בור כדי להרוג ולקבור אותו. הוא הטה את ראשו וראה אב ובנו. הוא ישב באמצע. הם הכו בראשו עם מקל, והתחיל לרדת לו דם... הוא ניסה לברוח, אז הם הכו אותו שוב. הם הכו אותו שוב והוא קפץ מהעגלה והתחיל לרוץ. ושם... איך קוראים לנהר הזה?

?Liwiec

אני מניח שזה Liwiec. הוא רץ. לא היה לו מושג לאן. הוא צעד על הנהר הקפוא ונפל פנימה. הם צעקו "עצור! עצור!" והוא נפל לתוך המים. הוא נשבר כי הוא היה דק.

הקרח.

הקרח לא היה עבה מספיק והוא נפל דרכו. הם עצרו. אחי צלל.. הוא אפילו לא ידע לשחות! הם אמרו: "הוא מת". וחזרו על עקבותיהם. הוא גרר את עצמו החוצה בצד השני. אני לא יודע איך. הוא היה כולו רטוב וקפוא. הוא הלך. לאן ללכת? הוא ראה אור באחד הבתים. הוא דפק בדלת, איש מבוגר פתח לו. "הראש שלך מלא בדם!" והוא אמר לאח שלי: "זה בטח בן-הבלייעל הזה." הוא כבר הרג כמה אנשים". הוא הפשיט אותו וייבש את בגדיו. הוא נשאר שם יומיים או שלושה עם הכפרי. הכפרי אמר: "אתה יודע... "תגיד מה אתה רוצה לעשות, "אני לא יכול להסתיר אותך. יש הרבה חיפושים עכשיו". אח שלי ביקש ממנו לקחת אותו לקתדרלה בשדלץ ושם להשאיר אותו. הוא נתן לו קצת כסף. "אם אתה יכול תן לי קצת כסף לשומן". אז אח שלי נתן לו קצת כסף. אתה רואה, כפרי אחד, כפרי אחר... והוא נסע איתו אל הקתדרלה. הוא ידע לאן ללכת משם, לא רחוק מהקתדרלה. הוא עלה למעלה, לקומה השנייה. הייתה עליית גג מצד ימין, לא הייתה דלת. הוא עמד בצמוד לקיר וחיכה שמישהו יפתח את הדלת ויתן לו להיכנס. אחי שמע שמישהו משתעל מבעד לקיר. הוא ביקש מהאישה: "גברת Jadzia, תלכי לבדוק מה זה, בבקשה". האישה פחדה, היא הייתה צריכה להגיע לעבודה בבוקר. אבל היא התעשתה. אף אחד לא גר בבית הזה. היא יצאה וראתה את הראש הפצוע שלו, הכפרי חבש אותו בבד. והוא אמר: "אני אח של ההלברים". היא נתנה לו להיכנס. והיא החביאה אותו. אבל הוא היה חולה במשך שבועות, חודשים עם הפצע בראש! לא יכולנו לקרוא לרופא או לעשות משהו עם זה.

היא הייתה קתולית אדוקה. היה שולחן קטן ליד החלון, והייתה לה שם תמונה קטנה של אנטוני הקדוש או איזה קדוש אחר. היא התפללה לפני שהלכה לישון. בימי ראשון נתנו לה קצת כסף, כמה שיכולנו, לתרומות בכנסייה. וכך זה היה.

אחרי השחרור הוא סיפר לי... היה איזה מתורגמן, יהודי שהסתיר את זהותו, שעבד בקריפו. אבל אנחנו לא ידענו. ואנחנו... כשהאופניים שלו התקלקלו הוא נתן לנו נקיניק או כמה מטבעות בשביל לתקן אותם. וזה הפתיע אותנו, היה פשוט לתקן אותם. מיד לאחר השחרור שמענו שהוא היה ב łódź והלכנו לבקר אותו. זה היה יום השם של אשתו. עברה שנה. הוא הזמין את המפקד וכמה אנשים מהקריפו. המפקד השתכר ואמר: "האחים הלבר חיים". איך הוא ידע? כי באותו זמן הוא ידע בדיוק מי נתפס. הם היו מופתעים לשמוע אותו אומר שאנחנו חיים.

הראיתי לך תמונה של האישה שהצילה אותנו?

לא.

בעלה. היא התחתנה עם...

היא התחתנה עם אחד הגברים שהיא הסתירה?

בהתחלה היא התחתנה עם גבר שהסתירה [Motl Galicki – M.H.]. אחרי המלחמה והשחרור היא עזבה. היא הגיעה מGdynia. היא חזרה לשם. בעלה מת שם ממחלת ריאות. היא נישאה שוב ובעלה השני [Izrael Widerszal – M.H.] עלה לישראל.

אבל בעלה הראשון היה איש שהיא הסתירה?

כן.

התמונה הזו היא מעיתון.

כן. זהו Ausweis, תראה.

אלו הם? זו היא?

כן, היא הייתה... זה הראשון...

עם בעלה הראשון?

לא, עם זה ש...

זה הוא?

זו תמונה מעיתון. היא שלחה לי את התמונה.

כאן היא בגיל צעיר יותר.

צעירה, כן. היא אחת מחסידות אומות העולם.

היא זכתה לתואר מיד ושם?

היא מקבלת תמיכה מהמדינה. המדינה מימנה את השיפוץ בדירה שלה והיא מקבלת תוספת לפנסיה. כולם היו זקוקים לזה. אם היו תופסים אותך...

כן.

זה לא חשוב. אנדרטה.

אח שלך גר בשדלץ או שהוא עזב לאחר מכן?

אחרי השחרור גרנו כאן, בעליית גג.

כאן?

ואז אחי הגדול התחתן. הם עזבו אחרי השחרור. אחי הראשון, המבוגר [Mejlach] עבר לצרפת. הוא התחתן עם אישה משדלץ [Ida Gursztejn – M.H.]. גם היא הסתתרה במהלך המלחמה. הם עזבו...

ומה בנוגע לאח השני?

האח השני [Abram] עבר לפריז ואז לישראל. זה בגטו.

תמונה מהגטו? זה אתה?

כן.

1941. זה פה...

זה אני.

1942.

אתה מכיר את מלון Hetman. הנהר ליד הטחנה.

זו הטחנה? הבניין ברקע?

לא, זה היה מין... ביתן על המים. כן, אה...

זה בזמן המלחמה?

לא.

לפני המלחמה?

כן.

אתה היית רוכב אופניים מושבע.

אפילו התחריתי במרוצי אופניים. אתה רואה איזה אופניים אלו? אופני שטח למרוצים. הגעתי לגבול הרוסי על האופניים האלה.

באיזו שנה זה היה?

1939, כשהגרמנים פלשו אני ברחתי. הגעתי לגבול הרוסי על האופניים האלה. Równe, Zdobunów.

ואז רכבת בחזרה הנה?

זה סיפור אחר. שמעתי ברדיו ששדלץ נכבשה, אז חזרתי... עצרתי. היה בלתי אפשרי להמשיך.

זו חנות הוודקה?

כן.

זה אתה בפתח?

כן.

באיזו שנה זה?

לפני המלחמה. אולי... והנה...

הנה, 1937. יש פה... זה אח שלך?
אח.

אח שלך.
כן.

קראו לו אברם?

כן. האח הזה... הגרמנים... האח הזה עבד בBiałystok לפני המלחמה. יש עיירה בשם Jasionówka ליד Białystok. נפת Białystok. הוא עבד בעיבוד עורות שם. לפני המלחמה הוא שירת בצבא. בתחילה בגדוד 22 בשדלץ. קצין בחר בו לעזור לאשתו בשוק... הוא סירב, הוא אמר שהוא בא לשרת בצבא, לא לסחוב סלים. אתה מבין? הוא קיבל מחבוש לשבעה ימים. אמרו לו לנקות את הרחוב בקרבת האצטדיון. אחרי זה הוא עבר לBrześć. הוא היה אתלטי, רכב על אופניים, שיחק בדורגל. העניקו לו דרגת רב-טוראי שם. בBrześć העניקו לו רב-טוראי. בהמשך הוא השיג עבודה בעיבוד עורות בBiałystok. בית המלאכה היה בבעלות משפחה והוא... אני אפילו לא יודע. ביקרתי שם לפני המלחמה. הוא גר אצל מישהי. היה לו אופנוע של ב.מ.וו. ב.מ.וו. 350... אני לא בטוח. הוא היה ספורטאי, אתה יודע. הוא גויס לפני שפרצה המלחמה, אתה מבין?

אהמ.

וכן, לא רחוק מ... לא רחוק Międzyrzecz או Łuków הוא נלכד בשבי. בגלל שהוא הוביל שיירה, הוא נלכד בשבי. חלק מהאנשים נהרגו, אז הוא הוביל שיירת רכבים. הם חילקו אוכל, אני חושב. והוא נלכד כאן. הוא היה בשבי הגרמני. אבל הוא היה רשום בBiałystok והיה הסכם חילופי שבויים עם הרוסים. כשהגעתי בחזרה עברתי דרך Siemiatycze. חיכיתי לחצות את נהר Bug. הוא היה על רכבת שעברה דרך Brześć והוא צעק דרך החלון כשהרכבת עצרה בתחנה: "אני אברם הלבר משדלץ! אם אתם מכירים את משפחתי, ספרו להם שחזרתי מהשבי!". היו אנשים משדלץ בתחנה ששמעו אותו. בדרכי חזרה בSiemiatycze הם אמרו לי: "אחיך חזר מהשבי והוא בדרכו הביתה". הלכתי לבקר אותו. אתה מבין? נשארתי שם קצת. הוא אמר לי: "לך הביתה ותביא את ההורים שלנו הנה." נישאר כאן יחד". חזרתי. השארתי את האופניים אצל אחי. לקחתי כמה טרמפים כדי להגיע. אני מספר לך את זה כיו...

כשהרוסים פלשו, הם ניהלו את בית המלאכה לעיבוד עורות. הם הסתובבו עם נשים בבתי מלון וכולי. כשהם חזרו מאיזו מסיבה אחי אמר למנהל הרוסי: "אלה מטוסים גרמניים. אני זוכר אותם מהמלחמה". והמנהל אמר: "חורוש", אלה תרגילים. המטוסים שלנו". הם הגיעו לעיירה והגרמנים כבר היו שם. הם זרקו את המנהל הרוסי והוא נעלם. הם אמרו לאחי לעבוד בבית המלאכה. הוא עבד שם במשך תקופה. היה חיפוש, הם לקחו אותו. אנשים נוספים מאיזה ארגון נלקחו גם הם. אני לא יודע מי הם היו. הם הכניסו אותו למכונת ונסעו להוציא אותו להורג. בדרך תקפו את המכונת, ליד העיירה Małkinia. היה שם מעבר לחציית הנהר. הם הכניסו את אח שלי למכונת ונסעו להוציא אותו להורג. תקפו את המכונת, הרגו את הגרמנים ולקחו את כולם. הם הביאו את כולם לוורשה, אחי ביניהם. הוא נשאר בוורשה למשך חודש בערך. הוא לא ידע מי היו האנשים האלו. הם אמרו: "אנחנו צריכים להתפצל". הם אמרו שהם ארגון. הוא לא ידע איזה סוג של ארגון. הם לקחו אותו לתחנת רכבת בשדלץ וככה הוא הגיע לפה. והוא... היה שער בכניסה, הז'נדרמריה שמרו עליו. לכולם היו אקדחים. לאחי גם היה אקדח. עדיין לא היה לו מושג מי הם. ככל שהם התקרבו לגשר... יש שם גשר. הם אמרו לו ללכת אליו. לא היה לו מושג מי הם ומה קורה. הוא יצא לרחוב Kiliński, משמאל הייתה חנות וודקה של איש בשם Wróblewski, הוא היה נכה. הם לקחו לנו את רישיון מכירת המשקאות. ליהודים אסור היה להחזיק ברשיון למכירת משקאות. הדמוקרטיה הלאומית... ההורים שלנו שכרו את הרישיון מWróblewski הזה. שילמנו לו מאה זלוטי בחודש. הוא ראה את השלט עם השם Wróblewski, וחשב שאולי זה אותו אדם. זה היה בערב. הוא נכנס לחנות. הנכה

היה מ-Radom. הייתה מיטה בחלק האחורי של החנות שהוסתרה בוויילון ושם הוא ישן. אחי נכנס וראה מישהו קונה וודקה. הוא חיכה עד שהוא הלך. בעל החנות ניגש אליו: "אברם! איך הגעת הנה?!" הוא הכניס את אחי מאחורי הווילון ואמר לו להישאר שם. הוא סגר את החנות. הוא אמר: "מה אעשה איתך עכשיו?" "אין לך אפילו סרט על הזרוע". "סרט על הזרוע?" אחי לא ידע כלום על זה. הוא ביקש ממישהו שילך... או אולי הוא הלך בעצמו לגדר התיל. הוא ביקש לקרוא למישהו ממשפחת הלב. הוא קרא לי.

דיברתם דרך הגדר?

כן. "מה קרה?" הוא אמר: "אברם אצלי, בחנות". איך אנחנו מכניסים אותו? חיפשנו מישהו שהיה לו אישור להוציא אנשים לעבודה ולהחזיר אותם. הסכמנו שהוא יוביל את הקבוצה דרך החנות שלו ואחי יצטרף אליהם. ככה אח שלי חזר הביתה. בזמן החיפושים הוא התחבא בעליית הגג. אבל איך יכולנו לרשום אותו? בלי רישום קבוע... הוא לא היה רשום. היה איש אחד, Bittner. הוא היה פקיד רישום לפני המלחמה וגם בזמנה. שילמנו לו עבור הרישום של אחי. אבל היה צריך גם Kennkarte, כמו זה שהיה לי. היה... היו עובדים שעבדו ברכבת בשביל הגרמנים. הניחו פסי רכבת. הייתה להם דרך לרשום את אח שלי Arbeitsamt. הוא הלך לעבוד איתם ועבד מאוד קשה על הפסים, אתה יודע.

ד"ר [Henryk – M.H.] Loebel היה ראש הקהילה היהודית. שמעת עליו? הוא גר בבית הזה לפני המלחמה. בצד השני. הוא הכיר את ההורים שלנו. אבא שלי פגש אותו ואמר: "יש לי בעיה. מה עלי לעשות?". ד"ר Loebel אמר: "תן לו לעבוד שם בינתיים, אחר כך כבר נראה." "אם נמצא עבודה טובה יותר בשבילו נעביר אותו". הגרמנים השיגו עובדים דרך המועצה היהודית, היודנט. הם אמרו: "אני זקוק לנגר, אני זקוק למסגר, אני זקוק למכונאי". והיודנט נדרשו לספק להם אותם. הקריפו עשתה חיפוש באיזה כפר ומצאו אופנוע עם סירת צד. אני לא יודע של איזה יצרן. בכל אופן, הם לקחו את האופנוע עם הסירה למוסך של הקריפו. כשד"ר Loebel שמע על זה הוא אמר לאבא שלי לשלוח את אברם. אח שלי אמר שהוא צריך לראות את האופנוע, לבדוק אותו. ביום למחרת שלחו סוכן לקחת את אחי לבדוק את האופנוע. השאירו אותו במוסך ברחוב Pułaski. הוא בחן את האופנוע ואמר שהוא יכול לתקן אותו. הם לקחו את אח שלי למפקד קריפו. הוא שאל: "כמה זמן ייקח לך?", ואחי ענה: "עשרה ימים". הוא אמר: "אני נותן לך 20." "אם הוא לא מוכן עד אז, אני יורה בך". במקום עשרה ימים, לקח לאחי 12 או 15 יום לתקן את האופנוע. הסוכן לקח אותו למוסך כל יום, והחזיר אותו לגטו. כך זה היה בכל יום. אחרי שהוא תיקן את האופנוע הוא הלך... הסוכן התיישב בסירה... הוא נסע לקריפו. המפקד יצא ואמר לו לעשות כמה סיבובים, ואז התיישב בעצמו בסירה. והוא אמר לאחי: "Du bleibst Arbeiter bei mir". זה אומר: "תישאר לעבוד איתנו כאן." "תטפל באופנוע ותתקן מכונות". אחי שמח, זה היה לו חשוב. זה היה כיסוי טוב.

תתאר לך... יהודי הלשין לגסטפו שקומוניסט מרוסיה עובד בקריפו. אח שלי שמע את זה ונפגש עם ד"ר Loebel, לחשוב יחד מה לומר כשיזמנו אותו לגסטפו.

זאת הייתה הלשנה?

כן.

יהודי הלשין עליו?

יהודי, כן. היה יודע ש... אח שלי סיכם עם ד"ר Loebel שהוא יגיד שהוא עבד... הוא יעיד מול הגסטפו. שהוא עבד ביחידה של הצבא הגרמני, טיפל באופנועים וכולי. זה מה שהוא אמר לו להגיד. המפקד נכנס עם אח שלי לגסטפו, אתה יודע. ואח שלי העיד שהוא עבד ביחידה גרמנית. היחידה הייתה בדרך לוורשה והוא שאל: "תיקחו אותי לשדלץ? המשפחה שלי שם". הם הסכימו לקחת אותו כי הם עבדו יחד בבית המלאכה. חלק מהגרמנים היו יחסית בסדר. הם עברו דרך Małkinia. הוא אמר: "בוואו נתקרב Siedlce". Sokołów, Węgrów, אני לא יודע. ואח שלי נפרד מהם שם.

זה מה שאח שלי אמר, למקרה שהם ישאלו. אז המפקד הסיע אותנו לגסטפו. "אתה כאן באופן לא חוקי?", הוא אמר: "אני לא יודע. עבדתי שם בשביל הגרמנים. "יחידה גרמנית עברה ליד וורשה, "נתנו לי טרמפ וירדתי כאן. יש לי משפחה כאן. אני רשום כאן." שחררו אותנו. המפקד אמר: "שהיהודי... שהם יהרגו אותנו כי הוא גם הלשין על המפקד. אח שלי התכוון ללכת הביתה והוא אמר: "תיזהר בסביבת רחוב Sądowa". הייתה שם גדר. "תיזהר, הוא יוצא שם להורג היום". ההוא ש...

המלשין?

וזה באמת קרה. המשטרה ביקשה מהמועצה היהודית להגיע בחצות לאסוף את הגופה של בן העוולה. הם באו לקחת אותו בבוקר.

אבל מי ירה בו?

הגסטפו או הז'נדרמריה. אני לא יודע מי. ואח שלי המשיך לעבוד אצלו. בגלל האופנוע. זה הסיפור. זה נשמע כאילו היה קל. הייתה איזו שכנה שהבן שלה עבד... ברחוב Świerczewski היה בית מרקחת במעלה כמה מדרגות. והייתה שם גם חנות כלי כתיבה לגרמנים. שם התנקשו בדוב, מפקד הגסטפו המקומי. הבן שלה עבד שם. הוא עבד סרט אדום על הזרוע. והיא גרה בקומה שמתחת לאישה שהסתירה אותנו. היא סחבה דברים במעלה המדרגות, "גברת, מה את סוחבת?" היא הייתה נורא סקרנית. היינו חייבים לעשות משהו בנוגע אליה. כשהייתי שוכב ומניח את האוזן על הרצפה הייתי שומע מה קורה שם. פחדנו שהיא תלשין שמישהו גר מעליה. פעם היא אמרה ל *Jadzia*: "גברתי, אני שומעת צעדים למעלה". עטפנו את הרגליים שלנו בבדים כדי שנוכל ללכת ברחבי הדירה. "אני שומעת צעדים". אז היא הביאה ארנבים. היא קנתה חמישה ארנבים והם היו מקפצים. וזה היה זה. ניצלנו, תודה לאל. הודות לאח הזה.

כן. תודה...

סיפרתי לך איך שרדנו. ראית תמונות והכל.

סוף-סוף סיפרת לי את הסיפור. לא סיפרת אותו קודם לכן.

התחלתי לדבר ולא יכולתי להפסיק. הראיתי לך את המסמכים והכל...

[תמלול – Urszula Butkiewicz, Michael Halber, תרגום מפולנית לאנגלית - Agnieszka Nowak, January 2023, תרגום מאנגלית – זהר סלמון, אפריל 2023]